

Vello Helk

23. september 1923 - 14. marts 2014

AF
ERIK GØBEL

Vello Helk 1954. Foto: Civilpolitiet i Aarhus.

Overarkivar, dr.phil. Vello Helk døde den 14. marts 2014, 90 år gammel. Han var ikke født i Danmark, men i Estland, og hans ualmindelig vellykkede integration her i landet som ung mand fortjener at blive omtalt.

Vello Helk blev født i 1923 som søn af en gårdejer i Varstu i Estland og blev student der i 1943. Efter et års studier ved universitetet i Dorpat blev han tvunget ind i den tyske besættelsesmagts arbejdstjeneste og deltog i befæstningsarbejder ved Riga. Da Den Røde Hær rykkede ind i Estland og fordrev tyskerne i 1944, valgte Vello Helk (som

så mange andre unge estere) i januar 1945 at flygte vestpå frem for at skulle leve under en ny, russisk besættelse. Via Flensborg ankom han den 30. april 1945 med en tysk flygtningetransport til Danmark. Han forlod imidlertid transporten i Vojens og holdt sig skjult til kapitulationen, hvor han meldte sig til de danske myndigheder på Hotel Harmonien i Haderslev. Helk blev – som allieret flygtning – straks interneret i byen og senere i flygtningelejrene Fynshav og Arnum. Her sad han, indtil han i sommeren 1946 fik beskæftigelse et års tid som landbrugsmedhjælper på en gård i Sønderjylland, hvor han arbejdede, indtil han i 1947 blev immatrikuleret ved Aarhus Universitet. Ved et Guds under havde han nemlig sit studentereksamensbevis med sig fra Estland.

Vello Helk blev af alle i sin danske omgangskreds karakteriseret med ord som beskeden, samvittighedsfuld, flittig og meget begavet. Hans sønderjyske venner hjalp ham økonomisk, og i Aarhus underviste han privat bedre aarhusborgeres børn fra realskolen. Professor C.O. Bøggild-Andersen skrev i 1954 en ualmindelig varm anbefaling, hvori han påpegede, at Helk „skriver og taler dansk som en indfødt“, og Bøggild-Andersen karakteriserede ham som „en af de mest loven- de unge historikere i Danmark ... med udmærkede evner og en sejt og målbevidst vilje til at dygtiggøre sig“. Da Helk søgte om dansk indfødsret i 1954, blev der – uden hans vidende – iværksat en underskriftindsamling, hvor 50 akademikere og studerende samt 17 uden for universitetet anbefalede ham på det varmeste. Helk blev da også dansk statsborger allerede i 1956 med 1 års rabat på grund af de yderst fordelagtige oplysninger, der forelå om ham.

Samme år blev Vello Helk cand.mag. i historie og tysk fra Aarhus Universitet og fik straks ansættelse ved Erhvervsarkivet. Året efter kom han til Rigsarkivet, var også et års tid ansat ved Landsarkivet i Odense, men fra 1959 var han ansat som arkivar i Rigsarkivet. Fra 1970 og indtil sin pensionering i 1990 var han overarkivar med ansvar for privatarkivafdelingen. Her gjorde Vello Helk en nybrydende og prisværdig indsats for at indsamle, systematisere, registrere og tilgængeliggøre privatarkiverne. Som eksempel på hans glimrende evner i så hense- ende skal her blot nævnes den trykte *Vejledende Arkivregistratur bind 13, Kongehusarkivet fra kongerne Frederik VI's, Christian VIII's og Frederik VII's tid* (1963). I et års tid 1977-1978 var Helk fungerende rigsarkivar. På de indre linjer i arkivvæsenet kæmpede han gennem hele sin karriere en brav kamp for at lempe de almindelige adgangsbestemmelser for både private og offentlige arkiver, men desværre forgæves.

Vello Helks forskning vedrørte tidligt modreformationen i Nord- europa, et emne, han belyste indgående ved hjælp af indtil da uudnyttet materiale i jesuiterordenens hovedarkiv i Rom – og fra mange an-

dre arkiver rundt omkring i Europa. Foruden en lang række artikler i danske og udenlandske tidsskrifter om dette emne skrev han i 1966 den roste disputats *Laurentius Nicolai Norvegus S. J. En biografi med bidrag til belysning af romerkirkens forsøg på at genvinde Danmark-Norge i tiden fra reformationen til 1622* (1966). Hovedpersonen var nordmanden Laurits Nielsen, også kaldet Kloster-Lasse; foruden hans biografi bringer disputatsen en detaljeret analyse af de mange modreformatoriske bestræbelser og ikke mindst et nuanceret billede af jesuiternes hele organisation.

Et vigtigt kildemateriale til disputatsen var de såkaldte stambøger, som er en slags autografbøger eller poesibøger, hvori venner og bekendte skrev deres navn og eventuelt også en sentens eller tegning. I de mange bevarede stambøger kan man følge både adelige og borgerlige studerende og rejsende i det hele taget rundt i Europa og se, hvor de har været, hvad de har studeret, hvem de har mødt, og hvilken art af personlig kontakt der har været tale om osv. Med en overordentlig flid og sporsans fandt Vello Helk kolossalt mange stambøger rundt om i europæiske og amerikanske samlinger, dels ved selv at rejse ud, dels ved en omfattende korrespondance med udenlandske kolleger. Hans indtil nu afleverede eget privatarkiv i Rigsarkivet omfatter således omkring 65 pakker med korrespondance. Han registrerede i alt cirka 35.000 stambogsindførsler! Hans arbejde med stambøgerne er særlig respektindgydende, når man tager i betragtning, at det er udført, inden computerne kunne hjælpe med at få overblik over og analysere de kolossalt mange data. Foruden adskillige bidrag til udenlandske og danske tidsskrifter (især Personalhistorisk Tidsskrift) publicerede Helk flere monografier om stambøger og udlandsrejser med videre: *Dänische Romreisen von der Reformation bis zum Absolutismus* (1971), *Stambøger i Det kongelige Bibliotek før 1800. Fire afhandlinger* (1980), *Dansk-norske studierejser fra reformationen til enevælden 1536-1660, med en matrikel over studerende i udlandet* (1987), *Dansk-norske studierejser 1661-1813, med en matrikel over studerende i udlandet*, 2 bind (1991) og *Stambogsskikken i det danske monarki indtil 1800, med en fortegnelse over danske, norske, islandske og slesvig-holstenske stambøger samt udlændinges stambøger med indførsler fra ophold i det danske monarki* (2001). Man kan roligt sige, at Helk må være den forsker i hele verden, som kendte mest til stambøger.

Vello Helk fik tidligt problemer med høresansen, som lægerne ikke kunne afhjælpe. Hans senere år i Rigsarkivet var desværre præget af kraftigt tiltagende døvhed, og en såkaldt eksperimentel operation i Tyskland endte med total døvhed i 1990. Det var et tungt kors at bære for den ellers muntre og socialt anlagte mand. Al kommunikation med ham måtte foregå skriftligt, men her var computer og e-mail

en rigtig god ting. For en ung arkivar i arkivet var Vello Helk den ældre og særdeles erfarne kollega, der var kolossalt belæst og vidende om forbløffende mange aspekter af både dansk og international historie, som han vel at mærke altid var parat til at dele med andre. Hans omfattende korrespondance vidner om, at han også var rigtig mange udenlandske forskere behjælpelig i deres studier.

Blandt disse var naturligt nok mange estere. Helk skrev selv flere bøger om estisk historie. I 1977 udkom *Die Jesuiten in Dorpat 1583-1625. Ein Vorposten der Gegenreformation in Nordosteuropa* (1977, også på estisk 2003), Dorpat er det gamle tyske navn for vore dages Tartu, og hér var jesuitternes hovedkvarter i Livland. Senere skrev han en bogen *Die Stadtschule in Arensburg auf Ösel in dänischer und schwedischer Zeit 1559-1710* (1989).

Blandt esterne i Danmark var han et intellektuelt fyrtårn, og efter landets frigørelse fra Sovjetunionen i 1991 var han i sin meget aktive pensionisttilværelse med til at nyfortolke og nyskrive Estlands historie. På dansk er således udkommet, endda i flere oplag, *Estlands historie, kort fortalt* (1993). Helk besøgte (så vidt vides) aldrig det besatte Estland. Men han ydede en stor personlig indsats ved genoprettelsen af dets forbindelser med vestlige historikere. Således stiftede han selv en fond i 1992 til understøttelse af estiske historikere og konservatorer, der vil på forskningsrejser til Danmark og Sverige. Vello Helk følte sig inderst inde nok som en ester i eksil – og skrev i 1990'erne en lang række indlæg i dansk presse om de alvorlige følger af den sovjetiske besættelse af Estland. Desuden var han en flittig læserbrevsskribent i estiske blade.

Vello Helks værdifulde arbejde som historiker blev fuldt fortjent påskønnet fra mange sider. Han var blandt andet medlem af Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Kildeskriftselskabet, og i 1996 blev han udnævnt til æresdoktor ved universitetet i Tartu. På 70-årsdagen i 2003 modtog han et festskrift fra vesteuropæiske kolleger og på 75-årsdagen endnu et fra estiske historikere. Dette sidste er benævnt efter tre hovedområder for Vello Helks forskningsindsats: *Verwaltungsgeschichte, Kirchengeschichte und Bildungsgeschichte*.

Netop lærdomshistorie blev vel det felt, hvor han gjorde sin allerstørste indsats. Han var selv uhyre lærd, hvad der da også afspejlede sig i hans omfattende forskning, uanset hvilket felt han beskæftigede sig med. Helk havde en udpræget positivistisk tilgang til historieforskningen – med den indiskutable styrke, men også en vis svaghed, som uundgåeligt var følgen, hvilket ses tydeligt, fx i hans egne detaljerede analyser af stambogsmaterialet. Hans mange omhyggeligt publicerede data kan imidlertid udgøre et værdifuldt udgangspunkt for andre forskeres undersøgelser.